

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historica XIV (2013)

Zbigniew Makieta

Krakowska Akademia im. A. Frycza Modrzewskiego

Przekształcenia struktur gospodarki regionu podkarpackiego. Procesy metropolizacji, procesy globalizacji

Changes in the economic structures of Podkarpacie. Processes of metropolisation and globalisation

Abstract

The aim of the article is to describe the process of transforming the structure of the economy of Podkarpacie under the influence of metropolisation processes. The region is presented in the view of processes that are changing eastern Poland. Eastern Poland is socially and economically distinct, its specificity requires that special actions are undertaken to eliminate the discrepancies between the region and the rest of the country.

The regions of the eastern Poland have the lowest entrepreneurship indicators in the country, and the lowest one is in the Podkarpacie Voivodeship. Synthetic indicator of the potential and strength of the economy GDP per citizen show that the region is economically the weakest. Eastern regions have a defective agrarian structure – high employment rate in agriculture and low marketability of products. The worst situation is in Podkarpacie where 7,4% off all people employed in agriculture work and the value of purchase of agricultural products expressed as grain units is lower than in the rest of Poland. The article presents a thesis that the development of big cities in the east of the country could be an impulse of economic growth of the region. It is necessary to invest in the factors of regional growth, namely building the infrastructure (motorways, fast highways, railway), to create conditions for the development of knowledge-based economy, to invest in human resources and social capital.

Słowa kluczowe: metropolia, aglomeracja, region, strategia, gospodarka oparta na wiedzy

Key words: metropolis, agglomeration, region, strategy, knowledge-based economy

We współczesnej gospodarce światowej dominującą rolę w rozwoju regionów odgrywają obszary koncentracji nowoczesnego potencjału społeczno-gospodarczego określone jako bieguny wzrostu, ośrodki centralne, obszary metropolitalne. Dystrybucja nowoczesnych funkcji miejskich warunkuje rozwój obszarów bliżej i dalej położonych w strefie oddziaływania miast. Warunkiem przenikania „miejskości” do strefy zewnętrznej są rozbudowane kanały dyfuzji. Dlatego tak istotne znaczenie w rozwoju regionów mają systemy sieciowe infrastruktury komunikacji (transport, energetyka, teleinformatyka), szkolnictwo wyższe, instytucje kultury. Różnicowanie

przestrzeni gospodarczej dokonuje się poprzez nadmierne narastanie potencjału metropolii i zbyt wolny rozwój peryferii. Metropolie w strukturze przestrzennej regionu są uprzywilejowane wielkością potencjału innowacyjnego i dominacją funkcji wyższego rzędu, występują najkorzystniejsze warunki dla postępu cywilizacyjnego, a dominujące znaczenie mają wartości niematerialne, wiedza, wysokie kwalifikacje, przedsiębiorczość, kreatywność i innowacyjność. Wysoka pozycja metropolii w hierarchii osadniczej wynika z potencjału i dystrybucji sprzedawanych dóbr, zakresu świadczonych usług, większej rozległości obsługiwanego obszaru i co najmniej 0,5 mln mieszkającej w niej ludności. Rozległość oddziaływania określamy jako maksymalną odległość, którą rozproszona ludność gotowa jest pokonać, aby nabyć dobra i usługi oferowane przez miasto metropolię (ośrodek centralny), a także zasięg przestrzennego oddziaływania kanałów dystrybucji dóbr wytwarzanych w metropolii. Potencjał metropolii rośnie wraz ze wzrostem oddziaływania funkcji metropolitalnych i powoduje, że metropolie i obszary metropolitalne wypełniają przestrzeń regionu. Dyfuzja funkcji kształtuje sieciowe powiązania produkcyjne, technologiczne, finansowe, instytucjonalne pomiędzy metropolią a otoczeniem, włączając je w ogólnoswiatowy proces produkcji i wymiany. Rozwój ekonomiczny metropolii buduje trwałe powiązania wewnątrzregionalne oraz powiązania globalne. Współcześnie obserwujemy coraz większe tempo polaryzacji przestrzeni ekonomicznej i pojawianie się nowych biegunów wzrostu gospodarki światowej. Nowym biegunem wzrostu gospodarki światowej jest region Azji południowo-wschodniej i Indii. Nowe regiony z powodzeniem konkurują z resztą świata, wykorzystując przewagę konkurencyjną związaną przede wszystkim z taną siłą roboczą.

W Polsce od 1990 roku kształtujące się obszary metropolitalne są głównymi beneficjentami szybkiego rozwoju gospodarczego. Koncentracja nowoczesnego kapitału, infrastruktury techniczno-instytucjonalnej najwyższego rzędu powoduje, że obszary te uzyskały w krótkim czasie przewagę konkurencyjną nad pozostałą częścią kraju. Wielkie miasta i ich satelity (aglomeracje) przyciągają tysiące emigrantów z terenów wiejskich, klasę średnią z innych regionów i państw, naukowców, artystów, dobrze wykwalifikowanych pracowników, oraz mają zdolność do zatrzymywania czynników produkcji. Na niewielkim obszarze buduje się nowoczesną infrastrukturę w postaci lotnisk, autostrad, dróg ekspresowych i szybkich kolei. W obszarach metropolitalnych, w wyniku procesu koncentracji gromadzą się centra logistyczne biznesu, centra finansowe, mają swoje siedziby największe i najbardziej renomowane uniwersytety, znajdują się centra kultury. W dużych aglomeracjach najłatwiej jest o kapitał – łatwiej można pozyskać środki finansowe na założenie firmy, a koncentracja wysoko kwalifikowanych specjalistów pozwala na profesjonalne prowadzenie firmy. Ponadto obowiązujące tam wysokie standardy biznesu globalnego tworzą dobrą koniunkturę w ocenie atrakcyjności lokalizacji metropolii.

W Polsce bardzo wyraźnie rysuje się oś podziału pomiędzy obszarami metropolitalnymi i nie metropolitalnymi. Wyraźny podział regionalny kraju na beneficjentów rozwoju gospodarczego i na przegranych ma głębokie przyczyny i uwarunkowania historyczne (związane m.in. z przynależnością w przeszłości poszczególnych

regionów do różnych organizmów państwowych – okres zaborów), oraz uwarunkowania systemowe. Szczególnie widoczne są różnice w przestrzennym rozwoju kraju pomiędzy regionami zaliczanymi do Polski Wschodniej, a resztą Polski. O skali problemu świadczy zaliczenie pięciu województw Polski Wschodniej (lubelskie, podlaskie, podkarpackie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie) do najbiedniejszych regionów Unii Europejskiej. W wymienionych regionach produkt krajowy brutto na mieszkańca, mierzony paritetem siły nabywczej, w żadnym z nich nie przekracza obecnie 40% średniej Unii Europejskiej. Województwa te stanowią zwarty przestrzennie obszar stanowiący 32% powierzchni Polski, na którym mieszka niecałe 22% mieszkańców kraju, którzy tworzą około 16% produktu krajowego brutto. Podstawowym problemem tego obszaru jest bardzo niski poziom spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej. O powadze problemu świadczy to, że w polityce regionalnej kraju regionom Polski Wschodniej poświęca się coraz więcej uwagi. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego przygotowało Strategie Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020. Należy pamiętać, że osiągnięcie sukcesu przez Polskę Wschodnią wymaga nie tylko znaczących środków, przeznaczonych na wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego, ale zastosowania palety nowoczesnych instrumentów polityki regionalnej, współdziałania różnych partnerów, rozwijania endogenicznego potencjału rozwojowego oraz wykorzystania możliwości, jakie wynikają z członkostwa naszego kraju w Unii Europejskiej.

W tym kontekście szczególną rolę należy przypisać dużym aglomeracjom Polski Wschodniej (Lublin, Białystok i Rzeszów), które dzisiaj nie spełniają jeszcze warunków obszarów metropolitalnych, ale ich rozwój wskazuje, że spełniają wszystkie funkcje podstawowe, dodatkowe i uzupełniające. Od metropolii różni je tylko skala i stopień natężenia funkcji, liczba ludności, wielkość obszaru, wielkość potencjału gospodarczego, społecznego, technicznego. Różnice są znaczące, lecz należy brać pod uwagę to, że małe metropolie, podobnie jak duże, oddziałują na rozwój obszaru metropolitalnego i całego regionu.

Specyfika Polski Wschodniej

Osiągnięcie przez Polskę Wschodnią sukcesu wymaga nie tylko znaczących środków przeznaczonych na wspieranie rozwoju społeczno-ekonomicznego, ale zastosowanie palety nowoczesnych instrumentów polityki regionalnej, współdziałania różnych partnerów, rozwijania endogenicznego potencjału rozwojowego oraz wykorzystania możliwości, jakie wynikają z członkowstwa naszego kraju w UE¹. Polska Wschodnia funkcjonuje w warunkach silnej konkurencji. Aby jej sprostać i uczestniczyć w procesie współzawodnictwa, aby nadrobić zapóźnienia, regiony wschodnie muszą spełnić wiele warunków, aby rozwijać się szybciej. Do realizacji

¹ Strategia rozwoju społeczno-ekonomicznego Polski Wschodniej do 2020 roku, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów 30 grudnia 2008.

tak postawionej tezy należy w strategii rozwoju Polski Wschodniej przyjąć, że dla jej rozwoju decydującą rolę odgrywają następujące czynniki:

1. Rozwój zaawansowanych technologii, przy założeniu, że nastąpi wzrost powiązania nauki z przemysłem.

2. Wzmocnienie konkurencyjności potencjału rynku lokalnego, jako podstawowej przesłanki przedsiębiorczości i lokalizacji działalności gospodarczej.

3. Poprawa konkurencyjności firm lokalnych, przy jednoczesnym dostosowaniu działalności do wymagań rynku międzynarodowego.

4. Woli instytucji krajowych i międzynarodowych do wspomagania rozwoju regionów biednych (Polska Wschodnia). Wzmocnienie roli samorządów do tworzenia i realizacji strategii wzrostu gospodarczego.

W zachodzących współcześnie przemianach Polska Wschodnia musi nadrobić ogromny dystans cywilizacyjny i gospodarczy wynikający z przeszłości historycznej, 123-letniej przynależności do dwóch różnych administracji państwowych, a później (po II wojnie światowej) do systemu gospodarki centralnie sterowanej.

Uwarunkowania społeczne i ekonomiczne Polski Wschodniej

Polska Wschodnia charakteryzuje się niekorzystnymi procesami demograficznymi. Zamieszkuje ją prawie 8,3 mln ludności (21% ludności kraju), a niekorzystnym zjawiskiem jest zmniejszająca się liczba ludności (tabela 1). W latach 1999–2009 spadek liczby ludności wyniósł 133,4 tys., najwięcej ludności ubyło w województwach lubelskim (52,7 tys.), świętokrzyskim (38,3), podlaskim (23,7), podkarpackim (13,0) i warmińsko-mazurskim (5,7). W niewielkim stopniu wzrósł poziom urbanizacji regionu z 49,2% w 1999 roku do 49,5% w 2009 roku, lecz w tym samym czasie zmniejszyła się liczba ludności miast o 35 tys. Niski poziom urbanizacji na tym obszarze ma uwarunkowania historyczne², nawet procesy industrializacji zapoczątkowane w okresie budowy COP-u i późniejsze procesy uprzemysłowienia nie zmieniły zadowalająco poziomu urbanizacji. Wyzwoliły jedynie dojazdy do pracy na dużą skalę. Niski poziom urbanizacji jest skorelowany z niskim potencjałem ludnościowym miast, w których mieszkało w 2009 roku prawie 4 mln ludności.

Cechą charakterystyczną regionów Polski Wschodniej jest mała liczba dużych i średnich miast. Miast liczących ponad 100 tys. mieszkańców jest sześć, z wyjątkiem Elbląga są to stolice województw, w tym trzy potencjalne metropolie (Lublin – 358,5 tys., Białystok – 294,8 tys., Rzeszów – 176,0 tys.).

² W latach 30. XX wieku Polska Wschodnia cechowała się niewielkim odsetkiem mieszkańców miast (poniżej 30%). Od tego czasu tempo urbanizacji było zmienne. W 2006 roku poziom urbanizacji wynosił w woj. warmińsko-mazurskim 59,5%, podlaskim 59,2%, lubelskim 46,1%, świętokrzyskim 45,2% i podkarpackim 40,2%; średnia krajowa 62,2%.

Tab. 1. Poziom urbanizacji w województwach Polski Wschodniej w latach 1999 i 2009

Województwa	Liczba ludności wg miejsca zameldowania w tys.				Wskaźnik urbanizacji w %		Zmiany liczby ludności +/-
	1999		2009		1999	2009	
	razem	miasta	razem	miasta			
lubelskie	2218,9	1017,1	2166,2	1009,4	46,1	46,6	-52,7
podkarpackie	2110,3	855,2	2097,3	832,2	40,2	40,6	-13,0
podlaskie	1215,6	705,3	1191,9	719,0	59,2	59,9	-23,7
świętokrzyskie	1313,9	598,5	1275,6	579,1	45,2	45,4	-38,3
warmińsko-mazurskie	1 431,9	854,3	1 426,2	855,7	59,5	60,0	-5,7
ogółem	8290,6	4030,4	8157,2	3995,4	49,2	49,5	-133,4

Źródło: informacje GUS

Tab. 2. Liczba miast Polski Wschodniej w 2009 roku

Województwa	Liczba miast						
	razem	0–5 tys.	5–10 tys.	10–20 tys.	20–50 tys.	50–100 tys.	ponad 100 tys.
lubelskie	41	31	3	1	4	1	1
podkarpackie	47	17	14	7	5	2	1
podlaskie	37	18	6	5	5	2	1
świętokrzyskie	31	14	6	5	3	2	1
warmińsko-mazurskie	49	17	8	13	8	1	2
ogółem	205	97	37	31	25	8	6

Źródło: informacje GUS

Metropolie Polski Wschodniej mają mały potencjał ludnościowy i są najmniej-
 sze spośród miast zaliczanych przez Unię Metropolii Polskich do metropolii i ob-
 szarów metropolitalnych. Niska pozycja rankingowa oraz niskie wskaźniki udziału
 ludności metropolii i obszarów metropolitalnych Polski Wschodniej sugerują,
 że proces ich kształtowania się wymaga dużego wspomaganie zewnętrznego. Cele
 i kierunki takich działań muszą być zawarte w strategii rozwoju regionalnego, musi
 być także wola i siła polityczna ich realizacji. Brak zdecydowanych działań na rzecz
 wzmocnienia sieci osadniczej Polski Wschodniej i tworzenia tam silnych ośrodków
 wzrostu (przyszłych metropolii) budzi niepokój oraz niebezpieczeństwo deprecja-
 cji tych regionów na długie lata.

Tab. 3. Metropolie i obszary metropolitalne w 2009 roku

Lp.	Obszar metropolitalny	Ludność w tys.	Udział %	Pow. km ²	Os./km ²	Metropolia	Ludność w tys.	Udział %	Pow. km ²	Os./km ²
1.	warszawski	3065,5	19	8635	355	Warszawa	1702,1	25	517	3292
2.	katowicki	2847,0	17	5578	510	Katowice	314,5	4,6	164	1918
3.	krakowski	2052,3	12	7111	289	Kraków	756,3	11,5	327	2313
4.	gdański	1238,0	9	4839	256	Gdańsk	456,7	6,3	262	1743
5.	wrocławski	1168,1	7,5	6725	174	Wrocław	634,6	9	293	2166
6.	łódzki	1135,5	7,3	2497	455	Łódź	760,3	12	294	2583
7.	poznański	1115,5	7,1	5192	215	Poznań	565	8	261	2165
8.	bydgosko-toruński	785,2	5	2915	260	Bydgoszcz	363,5	5,1	174	2089
9.	szczeciński	724,3	4,6	5654	128	Szczecin	409,1	6,1	301	1359
10.	lubelski	714,8	4,2	4220	169	Lublin	353,5	5,2	148	2388
11.	rzeszowski	605,9	4	3551	171	Rzeszów	163,6	3	54	3028
12.	białostocki	504,2	3,3	5133	98	Białystok	294,8	4,2	94	3136
	Razem	15 929	100	62 050	257	Razem	6773,8	100	2889	2345

Źródło: informacje GUS

Polska Wschodnia jest słabiej zaludniona, a gęstość zaludnienia waha się od 118 osób na km² w województwie podkarpackim do 56 osób w podlaskim (średnia krajowa 122 osoby), jeszcze gorzej jest na terenach wiejskich województwa podlaskiego (26 osób na km² przy średniej krajowej 50). Wyjątkiem jest województwo podkarpackie (74), w którym wysoki wskaźnik gęstości zaludnienia terenów wiejskich pokazuje, że teren ten cechuje się znacznym przeludnieniem terenów wiejskich oraz niskim poziomem urbanizacji (40,7%).

Na terenie Polski Wschodniej obserwujemy proces starzenia się ludności. Jest on złożony i zróżnicowany przestrzennie, a na jego tempo wpływa przyrost naturalny i migracje. Spośród województw Polski Wschodniej, na terenie których zaawansowane są procesy metropolizacji, jedynie województwo podkarpackie cechuje się relatywnie wysokim dodatnim przyrostem naturalnym. Proces starzenia się ludności najbardziej widoczny jest w województwie lubelskim³. Oznacza to, że w województwach lubelskim i podlaskim, w najbliższych latach nastąpi wzrost liczby ludności w wieku proprodukcyjnym.

Polska Wschodnia wyraźnie wyróżnia się od pozostałej części kraju wysokim ujemnym saldem migracji. W 2009 roku saldo migracji w Polsce wynosiło około -1 promila, a w Polsce Wschodniej około -2,5 promila, przy czym w województwie lubelskim prawie -3 promila, podlaskim -2,5 promila i podkarpackim -2 promila.

³ Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do 2020 roku, s. 21–22.

W procesie migracji dominujący udział ma ludności w wieku 20–24 lat i dzieci 5–14 lat. Oznacza to, że emigrują młode rodziny. Osoby emigrują głównie do dużych ośrodków miejskich w kraju i za granicę. Badania wskazują, że wśród emigrujących młodych mieszkańców Polski Wschodniej znaczący udział mają ludzie z wyższym wykształceniem. Jest to niekorzystny proces, ponieważ wyjeżdżają osoby, które zdobyły wyższe wykształcenie w uczelniach regionów Polski Wschodniej. Absolwenci wyższych uczelni Rzeszowa, Lublina, Białegostoku szukają swoich szans życiowych poza regionami w których studiowali, a spowodowane jest to tym, że w regionach wschodnich występuje deficyt atrakcyjnych miejsc pracy.

Regiony Polski Wschodniej mają najniższe w kraju wskaźniki przedsiębiorczości. Zdecydowanie najniższy wskaźnik przedsiębiorczości ma województwo podkarpackie (519 osób na 10 tys. mieszkańców prowadzi działalność gospodarczą – 16 miejsce w kraju). Syntetyczny wskaźnik potencjału i siły gospodarki PKB na jednego mieszkańca stawia Polskę Wschodnią na ostatnim miejscu. Najlepszym ekonomicznie jest województwo lubelskie, z PKB na mieszkańca niewiele ponad 68% średniej wartości wskaźnika krajowego.

Region Polski Wschodniej ma wadliwą strukturą agrarną – wysokie zatrudnienie w rolnictwie i niska towarowość produkcji. Najgorzej jest w podkarpackim, w którym pracuje 7,4% wszystkich zatrudnionych w rolnictwie krajowym, a wartość skupu produktów rolnych w przeliczeniu na jednostki zbożowe jest najniższa w Polsce.

Analizy ekonomiczne wskazują, że przemysł regionu jest przestarzały i wymaga głębokiej modernizacji. Jest to skutek marginalizacji regionów wschodnich w procesie inwestycyjnym po II wojnie światowej. Obecnie poziom wartości dodanej brutto w przetwórstwie przemysłowym na jednego pracującego jest we wszystkich województwach wschodnich niższy od średniej krajowej i wskazuje tendencje spadkowe. Jedynie w województwie podkarpackim udział przetwórstwa przemysłowego jest wyższy od udziału rolnictwa⁴, ponadto podkarpackie cechuje się relatywnie wysoką innowacyjnością przemysłu⁵. Relatywnie niski poziom innowacyjności przedsiębiorstw Polski Wschodniej powoduje, że są one mniej konkurencyjne na rynku krajowym⁶. Polska Wschodnia, m.in. z powodu niskiego poziomu wyposa-

⁴ Tamże, s. 29–30.

⁵ Zajmuje czwarte miejsce w wielkości nakładów na działalność B+R w przemyśle w 2009 roku.

⁶ W przeliczeniu na jedno średniej wielkości przedsiębiorstwo nakłady ponoszone na B+R są stosunkowo wysokie w województwie lubelskim i podkarpackim; najniższe w przypadku małych jak i średnich firm są w województwie podlaskim. W strukturze nakładów sektora MSP na innowacje można wyróżnić trzy typy województw: z bardzo dużym udziałem sektora MSP (sięgającym blisko 50%) – są to województwa warmińsko-mazurskie i lubelskie; ze znaczącą przewagą dużych przedsiębiorstw i bardzo małym znaczeniem firm małych – podlaskie i świętokrzyskie; ze zdecydowaną dominacją firm dużych (ponad 80%) – województwo podkarpackie. Wyniki dotyczące wprowadzanych innowacji produktowych wyraźnie pokazują, że stosunkowo na najwyższym poziomie znajdują się małe i średnie firmy województwa podkarpackiego, które wykazują wyższą niż średnia w kraju skłonność do

żenia w infrastrukturę techniczno-ekonomiczną zaliczana jest do obszarów o niskiej atrakcyjności inwestycyjnej⁷. W skali kraju regiony te zaliczane są do obszarów o znacznie mniejszej od przeciętnej wielkości zagranicznych inwestycji *per capita*. Wynika to głównie z małych inwestycji w sektorze usług⁸. Dla regionów peryferyjnych, duże znaczenie w przyciąganiu inwestorów ma polityka regionalna państwa.

wprowadzania nowych i ulepszonych wyrobów czy nowych procesów. W województwie lubelskim za wdrażanie innowacji odpowiedzialne są głównie firmy średnie; w województwie warmińsko-mazurskim widoczna jest lekka specjalizacja we wprowadzaniu wyrobów nowych na rynku (zarówno firmy małe jak i średnie); zdecydowanie najmniejszy odsetek firm wprowadzających innowacje występuje w województwie podlaskim, które w każdym przypadku plasuje się poniżej średniej krajowej.

⁷ W 2009 r. na terenie Polski Wschodniej swoje siedziby posiadało prawie 1200 podmiotów z udziałem kapitału zagranicznego. Daje to znacznie niższy, w stosunku do średniej krajowej, wskaźnik liczby spółek na 100 tys. mieszkańców (12,7 spółki, przy średniej krajowej 47,3). Należy jednak pamiętać, że blisko jedna trzecia tego typu podmiotów działa na terenie województwa mazowieckiego (prawie 115 firm na 100 tys. mieszkańców). Województwa Polski Wschodniej zajmują ostatnie 5 miejsc w rankingu opartym o liczbę podmiotów z udziałem zagranicznym. Nieco lepiej przedstawia się położenie Polski Wschodniej ze względu na zainwestowany kapitał na mieszkańca (według siedzib firm). Wprawdzie województwa podlaskie, lubelskie i warmińsko-mazurskie zajmują ostatnie miejsca w kraju, to nieco lepiej wypada województwo podkarpackie (10 lokata), zaś najlepiej świętokrzyskie – 6 miejsce. Dynamika napływu inwestycji zagranicznych do województw Polski Wschodniej była w latach 2000–2009 bardzo zróżnicowana. W województwie podlaskim i lubelskim odnotowujemy mniejszy poziom inwestycji zagranicznych w 2006 r., niż miało to miejsce w 2000 r. (odpowiednio 48% i 78% wartości z 2000 r.). Najwyższy relatywny wzrost osiągnęły województwa świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie (odpowiednio 162% i 147%). Kapitał zagraniczny wykorzystuje lokalne i regionalne zasoby poprzez: lokalizację i zainteresowanie istniejącymi silnymi dziedzinami gospodarki regionalnej (branża lotnicza, przetwórstwo spożywcze, meblarstwo, produkcja opon itp.); zainteresowanie niskimi kosztami siły roboczej – pomimo faktu, iż zatrudnienie w firmach z udziałem zagranicznym w przeliczeniu na mieszkańca jest w województwach Polski Wschodniej najniższe w kraju, a szczególnie niski wskaźnik charakteryzuje Podlasie i Lubelszczyznę; lokalizację głównie w największych centrach gospodarczych regionu (stolice województw i ośrodki powiatowe); lokalizację na terenach specjalnych stref ekonomicznych. Jednocześnie oczekiwania wobec inwestorów zagranicznych nie są, jak dotąd, zaspokajane w takich obszarach, jak: dynamizacja i rozwój więzi gospodarczych prowadzących do powstawania nowoczesnych gron (klastrow); współpraca z regionalnym środowiskiem naukowym; modernizacja gospodarki poprzez napływ inwestycji wysokich technologii; możliwość szerokiej promocji regionu poprzez fakt lokalizacji siedzib znanych korporacji międzynarodowych.

⁸ Biorąc pod uwagę trzy kraje, z których najwięcej kapitału zainwestowano w poszczególnych województwach, najczęściej pojawia się w zestawieniu kapitał holenderski (we wszystkich województwach oprócz Warmii i Mazur oraz Podkarpacia) oraz niemiecki (z wyjątkiem Podkarpackiego). Inwestorzy francuscy zajmują pierwsze miejsce na Podlasiu, drugie na Podkarpaciu i w Świętokrzyskim, a trzecie na Lubelszczyźnie. Z kolei Amerykanie znaczący kapitał zainwestowali jedynie na Podkarpaciu, a z kapitałem znacznie niższym plasują się wśród trzech najważniejszych inwestorów na Lubelszczyźnie. Ponadto istotny w Polsce Wschodniej jest kapitał belgijski (trzecie miejsce w województwie świętokrzyskim).

Jej wyrazem winno być wsparcie regionów słabszych kosztem lepiej rozwiniętych. Temu celowi służyły w latach 90. XX wieku specjalne strefy ekonomiczne. Zmiany w podejściu państwa do obszarów uprzywilejowanych sprawiły, że województwa wschodnie straciły jeden z najważniejszych atutów przyciągania dużych inwestorów zagranicznych.

Potencjalna Metropolia Rzeszów

Metropolia, jaką jest Rzeszów, spełnia wszystkie funkcje podstawowe, dodatkowe i uzupełniające, takie jak metropolia duża czy średnia. Różni je tylko ich skala i stopień natężenia funkcji oraz liczba ludności, wielkość obszaru i wielkość potencjału gospodarczego, społecznego, technicznego. Małe metropolie podobnie jak duże oddziałują na rozwój obszaru metropolitalnego i całego regionu poprzez mechanizmy dyfuzji, jak również szerokie instrumentarium oddziaływania interaktywnego, bezpośredniego i pośredniego, przy uwzględnieniu tzw. rozwoju „od góry” i rozwoju „od dołu” oraz czynników i warunków o charakterze endogenicznym „twardych” i „miękkich”⁹.

Rzeszów jest centralnie położony w strukturze przestrzennej województwa. Charakteryzuje się optymalną dostępnością czasową w stosunku do obszarów zewnętrznych. Jest największym miastem w województwie podkarpackim, dysponującym dużym potencjałem gospodarczym i intelektualnym, z liczbą ludności około 170 tys., która prawdopodobnie wzrośnie do 2030 r. o 15 tys. Struktura potencjału gospodarczego i intelektualnego Rzeszowa wskazuje, że obok grupy endogenicznej, tj. zakładów i instytucji usługowych, pracujących na wewnętrzne potrzeby miasta, szczególnie duży udział posiada grupa egzogeniczna o funkcjach wyspecjalizowanych, wiodących, komplementarnych i standardowych. Tworzą ją liczne zakłady, firmy i instytucje usługowe pracujące dla potrzeb otoczenia regionalnego, często obejmujące skalę ponadregionalną, a nawet krajową.

Rzeszów spełnia funkcje ponadregionalne, jest centrum strefy węzłowej i obszaru wykształcającej się aglomeracji miejsko-przemysłowej przeobrażającej się w obszar metropolitalny. Jednocześnie Rzeszów jest krajowym ośrodkiem rozwoju, w tym centrum i ośrodkiem przemysłowym z dominacją przemysłu elektromaszynowego i rolno-spożywczego, z produkcją o znaczeniu krajowym, stanowiącą ponad 19% produkcji przemysłowej całego województwa podkarpackiego. Miarą aktywności gospodarczej Rzeszowa jest liczba podmiotów gospodarczych w gospodarce narodowej na 1000 mieszkańców, która jest relatywnie wysoka, np. wyższa jak w Bydgoszczy, Lublinie, Białymstoku, Kielcach. Miasto znajduje się także w ściślejszej czołówce krajowej pod względem realizowanych nakładów inwestycyjnych na 1 mieszkańca.

⁹ E. Malisiewicz, *Miasto Rzeszów jako metropolia oraz potencjalny europol*, [w:] *Ekonomika przedsiębiorstw w nowych uwarunkowaniach systemowych*, red. J. Kitowski, Rzeszów 2004, s. 70 i n.; E. Malisiewicz, *Dwa podejścia do problematyki metropolii i obszaru metropolitalnego*, Kraków 2006, s. 117 i n.

Centrum przemysłowe Rzeszowa jest genetycznie związane z inwestycjami COP-u i jest wiodącym ogniwem struktury przestrzennej miasta. Potencjał produkcyjny miasta wpływa na kształtowanie się na jego terenie wielu inwestycji i urządzeń infrastruktury technicznej i ekonomicznej. Ważną funkcją egzogeniczną miasta jest świadczenie usług o znaczeniu wojewódzkim i ponadwojewódzkim w zakresie szkolnictwa wyższego i nauki, kultury, wyspecjalizowanego leczenia, sądownictwa, komunikacji kolejowej, drogowej i lotnictwa w południowej części kraju. Posiada własną rozgłośnię radiową i ośrodek telewizyjny, jest stolicą diecezji rzeszowskiej Kościoła rzymskokatolickiego. W zakresie usług o charakterze ponadwojewódzkim na szczególną uwagę zasługuje działalność znajdujących się w Rzeszowie szkół wyższych. Rzeszów jest jednym z większych w skali kraju, w stosunku do liczby ludności, ośrodków szkolnictwa wyższego. Działalność dydaktyczna i naukowo-badawcza rzeszowskich placówek szkolnictwa wyższego jest ściśle związana z regionem. Utrzymanie i rozwój dotychczasowych funkcji ponadregionalnych Rzeszowa oraz umocnienie tego miasta jako metropolii i potencjalnego europolu zależeć będzie od kształtowania się wielu zjawisk i procesów wewnętrznych nazywanych mocnymi i słabymi stronami oraz zewnętrznych nazywanych szansami i zagrożeniami, które mogą mieć charakter obiektywny lub subiektywny. W szczególności zależeć to będzie od intensywności działań, przede wszystkim władz samorządowych, zmierzających do przełamywania słabych stron i zagrożeń oraz wzmocniania mocnych stron i szans rozwojowych, jak również rozwiązywania problemów społecznych, ekonomicznych i technicznych miasta: krótkookresowych, średniookresowych i perspektywicznych. Ważnym czynnikiem stymulującym rozwój miasta Rzeszowa jako metropolii, krajowego ośrodka równoważenia rozwoju i potencjalnej europolii będzie umocnienie się i rozwój aglomeracji rzeszowskiej uznawanej w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, jako istotny element przestrzennego zagospodarowania „Polski Wschodniej”.

e-mail: zmakiela@onet.eu